

УКЛАЊАЊЕ КСЕНИЈЕ АТАНАСИЈЕВИЋ СА БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА

Прича о уклањању Ксеније Атанасијевић са Београдског универзитета сеже у време њене одбране докторске дисертације и доласка на Филозофски факултет. Из тог периода, наиме, датира сукоб између ње и Николе Поповића, који ће се показати кобним не само по њену универзитетску већ и укупну филозофску каријеру. Истовремено је отпочела и њена филозофска еманципација од ментора Бранислава Петронијевића и његовог начина философирања. Након Петронијевићевог пензионисања, 1927. године, један од кључних људи на групи за филозофију Филозофског факултета био је управо Никола Поповић, коме је значајну подршку давао сам Петронијевић. Оваква позадина случаја Ксеније Атанасијевић чини јаснијим увлачење у сукоб још неких значајних и утицајних људи са Филозофског факултета, што је и довело до њеног уклањања 1935. године. Зато се наша прича, која представља први покушај реконструкције познатих догађаја, мора проследити у неколико корака.

Заплет: Случај Николе Поповића

Долазак Бранислава Петронијевића на Филозофски факултет Велике школе 1898. године – за шта је заслужан Љубомир Недић – непосредно претходи конституисању

посебне филозофско-педагошке групе на Филозофском факултету 1900. године. Од тада се филозофија и код нас могла студирати као засебна струка. Наредни значајан корак у професионализацији филозофије било је омогућавање да се на самом Универзитету бране докторске дисертације и стичу звања доктора филозофије. Заслуга за то припада Браниславу Петронијевићу. Никола Поповић је први Петронијевићев докторанд и он је дисертацију одбранио у Београду 1919. године. Утолико је било очекивано да он касније, на неки начин, преузме Петронијевићево место, као што је претходно Петронијевић наследио Недића. Та околност, као и Поповићева тактичка лојалност учитељу, омогућиће овом првом доктору филозофије који је ту титулу стекао код нас знатну моћ, тако да он крајем 20-их и током 30-их има велики утицај на филозофској групи Филозофског факултета. Ту моћ је највише осетила на себи Ксенија Атанасијевић, која је рано дошла у сукоб са овим професором теоријске филозофије. Атанасијевићева је такође била ученик Бране Петронијевића. Она је дипломирала 1920, а докторирала је тезом *Бруново учење о најмањем* 1922. године. У комисији је, поред Петронијевића, био и Никола Поповић. Није познато како је текла одбрана и у каквим су односима тада били Поповић и

Атанасијевићева. Међутим, очигледно је да је тада млада философкиња била под утицајем свог учитеља Петронијевића, што се види не само из текста дисертације него и из њеног обимнијег чланка *Петронијевићеве формалне категорије*, објављеног децембра 1921. и јануара 1922. године, управо у време одбране дисертације (20. I 1922). Своју краткотрајну припадност Петронијевићевим „школи“ Атанасијевићева је потврдила и полемички интонираним приказом књиге Владимира Вујића и Првоша Сланкаменца *Нови хуманизам* из 1923. године. У приказу насловљеном *Унижавање философије*, она са запрепашћењем констатује како су писци ове књиге „дали себи слободу да предузму разрушавање интелектуалистичког правца у философији уопште, и, специјално, ‚званичног курса‘ философије код нас (и ова друга тенденција је, осетно, главни покретач целокупне њихове ‚акције‘)“.¹ Интелектуалистичком правцу философирања припадао је, разуме се, Петронијевић, а с обзиром на његову интелектуалну и институционалну позицију у нас то је био и „званични курс“ философирања у Београду. Била је то 1923. година и млада докторка философије претендује да постане доцент на Филозофском факултету у Београду. У њеним радовима се тада још не назире сукоб са Николом Поповићем, мада се у текстовима о грчкој философији, Шопенхауеру и о књизи Јустина Поповића о Достојевском налазе зачеци њене еманципације од философирања Бранислава Петронијевића. Ипак, у чланку *Унижавање философије*, још увек у Петронијевићевом духу, Атанасијевићева зах-

тева „безусловно прецизност и научност од оних који раде на философији“.²

Атанасијевићева је 20. октобра 1923. године изабрана за доцента за историју философије, са 22 гласа за и једним против. У октобарској свесци за 1923. годину, феминистички часопис „Женски покрет“ донео је напис *Прво уступање наше универзитетске катедре жени*, у коме се каже: „Са неописиво пријатним узбуђењем доносимо вест, да је Г-ђица Д-р Ксенија Атанасијевић изабрана за доцента на филозофском факултету Београдског Университета“.³ Тезом *Уосећавање код Шопенхауера*, Правда Марковић је 1910. године у Минхену стекла титулу доктора философије и тако постала прва жена у нас која је била доктор философије. Ксенија Атанасијевић је прва жена која је ту титулу стекла овде, у Београду, после чега је била и прва жена која је изабрана за наставника на Београдском универзитету. Њена дисертација је, у широј верзији, објављена на француском језику и доживела је леп пријем у стручним круговима у свету. Био је то први наш рад из области историје философије који је стекао признања у свету и тиме је наша философија и у овој дисциплини изашла на међународну сцену. Ова заслужена признања нашој образованој и даровитој философкињи, свакако су допринела њеном самопоуздању. Она је убрзо начинила и прве кораке ка осамостаљивању од учитеља Петронијевића и изградњи властитог пута, који јој је био више по души. Тиме је започела најплоднија деценија у њеном раду, од половине двадесетих до половине

¹ Атанасијевић К., *Унижавање философије*. Поводом књиге „Нови хуманизам“, од Владимира Вујића и Првоша Сланкаменца, Београд 1923, *Мисао*, XII/2, бр. 5 за 1923, 793.

² Атанасијевић К., *op. cit.*, 794.

³ В(лајић) М(илица), *Прво уступање наше универзитетске катедре жени*, *Женски покрет*, 4/1923, 337-338. Вест о овом догађају је пренео и лист „Време“: Господин Ипсилон, *Избор г-це Атанасијевић*, *Време*, 3/1923, 22. X 1923, 4.

тридесетих, управо, деценија у којој је била доцент на Философском факултету. Њен радни елан је тада напосто експлодирао. Студије и чланци из историје философије, коју је предавала на факултету, написи у којима развија властиту позицију, прикази текуће философске делатности код нас, преводи са страних језика, јавна предавања, текстови о женама и феминизму, покрету у ком је била веома активна – све је то као бујица текло из ове, телесно крхке жене. Поред свега, она се осмелила да критички проговори и о раду својих старијих и у универзитетској хијерархији моћнијих колега. То ће и изазвати њихов одијум, који ће је стајати не само каријере него и даљег рада у философији.

Не зна се чиме је све Ксенија Атанасијевић била мотивисана да већ 1924. године напише, иначе оправдану, критику књижице Николе Поповића *Три предавања из философије*; или се радило једино о истинољубивости младе и перспективне философкиње. Било како било, овај приказ је отворио Пандорину кутију реакција философски инфериорнијег, али институционално моћнијег и старијег колеге. После дванаест година „ратовања“, Ксенија Атанасијевић је морала да призна пораз и оде с факултета, практично и из философије. У том смислу је могуће рећи да је ова критика представљала „тактичку грешку“ младе доценткиње. Али, о грешци се, заправо, не може говорити, јер Ксенија Атанасијевић није била опортуниста и калкулант. Она је била философ и љубила је истину.

Прво Поповићево предавање је било „Живот Имануела Канта“. Атанасијевићева одмах скреће пажњу на Поповићев невешт

стил и неспособност „да се откине од склопа и обрта немачке фразе“, али је њена главна замерка „непомињање ни једном речју Кантовог значаја за Етику“, јер „тежиште целе Кантове доктрине је Етика“.⁴ У другом предавању, „О савременој философији“, Поповић изоставља читав низ имена новокантоваца, а многе друге значајне философе једва помиње, па би чланак таквог садржаја тешко могао оправдати поменути наслов. У трећем предавању, „О интелигенцији код човека“, Поповић, према Атанасијевићевој, није решио ниједан проблем интелигенције, па би било најбоље да је оно изостало.

Наредне године је Никола Поповић у чланку *Имануел Кант и природне науке* одговорио на приказ Ксеније Атанасијевић: „У томе своме напису ова госпођица заузима према мени позу високоученог учитеља, поучавајући ме, разуме се прекорно, у чему је суштина Кантове философије!“⁵ Уместо да одговара на конкретне примедбе Атанасијевићеве, Поповић напада њен чланак о Канту: „У истоме пак времену ова сарадница Књ(ижевног) Гл(асника), публикује у ‚Мисли‘, поводом двестогодишњице од Кантовог рођења, своју ‚студију‘ о Кантовој философији. Опет поза. По звучном наслову те ‚студије‘ мислио би човек да је то један озбиљан, самосталан рад. Међутим, то је једна обична рђаво научена лекција из Дојсенове Историје, и папагајски т.ј. без икаквог разумевања препричана у ‚Мисли‘. Та је ‚студија‘ препуна незнања и неразумевања тако простих ствари, да би се свега тога морао застидети један најпросечнији студент философије“.⁶ И у наставку текста, Поповић наводи неколико

⁴ Атанасијевић К., Др Никола Поповић, „Три предавања из философије“. Београд, изд. књижаре „Напредак“, *Српски књижевни гласник* НС XII/3, 1924, 232-233.

⁵ Поповић Н., *Имануел Кант и природне науке*, Београд 1925, 5-6.

⁶ Поповић Н., *op. cit.*, 6.

Сл. 1. Ксенија Атанасијевић
Fig. 1 Ksenija Atanasijević

примера који би требало да илуструју ову његову критичку примедбу. Тако је и јавно започео спор између Ксеније Атанасијевић и Николе Поповића, који ће њу стајати каријере.

Ксенија Атанасијевић је полемику наставила наредне, 1926. године текстом *Поводом случаја г. Николе Поповића*, објављеним у часопису „Мисао“. Текст је прештампан исте године као сепарат, заједно са полемичким одговором Поповићу од Владимира Вујића, оног истог Вујића кога је Ксенија Атанасијевић напала у приказу *Унижавање философије*. Напуштајући позиције свог учитеља Петронијевића, она се приближила оном разумевању философије које је неговао Вујић. Није искључено да је спор са Поповићем, стићеником Петронијевића, утицао да се њена еманципација убрза.

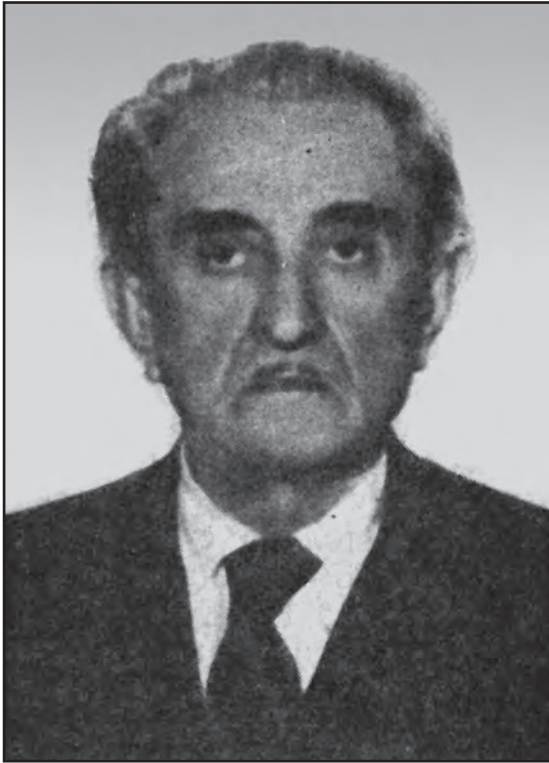
У поменутом чланку, Атанасијевићева је одговорила на Поповићеве критичке примедбе изнете у предговору списа *Имануел Кант и природне науке*. Исажала је широку философску културу, добро познавање Кантове философије, суптилније поимање од Поповићевог, и надасве надмоћан списатељски дар. У полемичком тону је истакла Поповићеву нетактичност и неотменост и варирали стари приговор да он пише мучно и неукусно, фатално и наивно. Изричито је у тврдњи да је Канта тумачио неинтелигентно и неписмено, додајући ироничну опаску о „бујности“ Поповићевих радова итд. Све своје примедбе Атанасијевићева је поткрепила примерима из Поповићевих текстова. Међутим, врхунац њеног полемичког написа чине наводи стихова и афоризама из Поповићеве књиге *Песме и мисли*, коју је он, под псеудонимом

Адам, објавио још 1908. године. Овде је показала колико мало духа има у поменутих написима, о уметности да се и не говори. Све ове квалификације Поповићевих радова нису биле само непријатне – оне су, ма колико оправдане, звучале увредљиво. Јавно изречене, значиле су прихватање отворене битке, која је, заправо, започела Поповићевим настојањем да спречи младу философикињу да постане доцент 1923. године. Атанасијевићева је била уверена да није без аргумената и зато свој чланак завршава несмиљеним закључком, без страха: „Нема у г. Поповића ни трунке смисла на обухватање читавих философских система, за велике синтезе, за широке погледе. Усковид и будан само за безначајности, он је, из целог Канта, изабрао да излаже баш оне списе које је сам филозоф одредио за заборав, и преко којих је само прешао, да би дао адекватан изражај својих филозофских концепција у другим главним делима. Испод неплодних разглабања г. Поповића свака поставка излази спарушена и умртвљена, као што његово писање на свему чега се такне оставља обележје наивности. Неспособан да логички води једну идеју до краја, он, поводом једне теме, додирује многе друге, и на тај начин ствара нешто што даје утисак свега другог пре него целине“.⁷ Након овога, назад се више није могло. Првој жени доценту философије у нас храбрости и одлучности није недостајало. Чекао се одговор Николе Поповића.

Перипетије: Случај Ксеније Атанасијевић

Никола Поповић, међутим, није одговорио. Бар не у писаном облику. Али је то учинио његов заштитник, Бранислав Петронијевић. У чланку *Г. Д-р Никола*

⁷ Вујић В., Др Атанасијевић К., *Поводом случаја г. Николе Поповића*, Београд 1926, 19.

Сл. 2. Никола Поповић
Fig. 2 Nikola Popović

Поповић и његови критичари, Петронијевић, не помињући изричито Атанасијевићеву, наводи како је она истакла „да су сви судови наших критичара о г. Поповићу били негативни“.⁸ За утеху, мишљења домаћих критичара не треба узимати к срцу и озбиљно, држи Петронијевић, јер „већина критика, које су на српском језику изашле о мојим радовима, биле су такође (и још су) негативне“.⁹ По његовом суду, меродавна је само страна критика, а ова је, бар у неким случајевима, била повољна по Поповића. Можда је необично што учитељ одговара

уместо прозваног ученика, али је јасно да је Петронијевић отворено стао на страну Поповића, који је наставио да велича свог учитеља, а против Ксеније Атанасијевић. Она је тако успела да себи „обезбеди“ веома моћне непријатеље, што јој нипошто није обећавало ружичасту будућност.

Наша философикиња је прихватила бачену рукавицу и тада нашег највећег философа. Када је, на концу дуге полемике са Петронијевићем, Светомир Ристић 1928. године објавио спис *Из борбе за научни морал у Срба*, у коме је апострофирао и текстове Николе Поповића о учитељу, Ксенија Атанасијевић је храбро написала свој приказ. У њему се недвосмислено сагласила са Ристићем, наводећи његове основне замерке Петронијевићу и Поповићу.

Петронијевић се исте, 1928. године осврнуо на познату монографију Ксеније Атанасијевић, објављену на француском језику у Паризу, *L'Atomisme d'Epicure*. У осврту се наш велики философ усредредио искључиво на оно што је сматрао грешком у књизи. „Иако сам давно престао писати критике, ипак да неби ауторка овог списка, коју наша дневна штампа тако ревносно хвали, уобразида да је непогрешна и да би убудуће била обазрива у својим тврђењима, нашао сам за потребно да напишем следеће редове.“¹⁰ Ипак, није могао одрећи сваку вредност овој књизи: „Иако у спису ауторке нисам могао наћи ниједног оригиналног тврђења од позитивне вредности, ипак тај је спис иначе добро документован и представља ваљан прилог за познавање Епикурове атомистичке доктрине. Њега већим делом могу читати и нестручни чи-

⁸ Петронијевић Б., Г. Д-р Никола Поповић и његови критичари, *Учитељ*, 8/1926, 582-584.

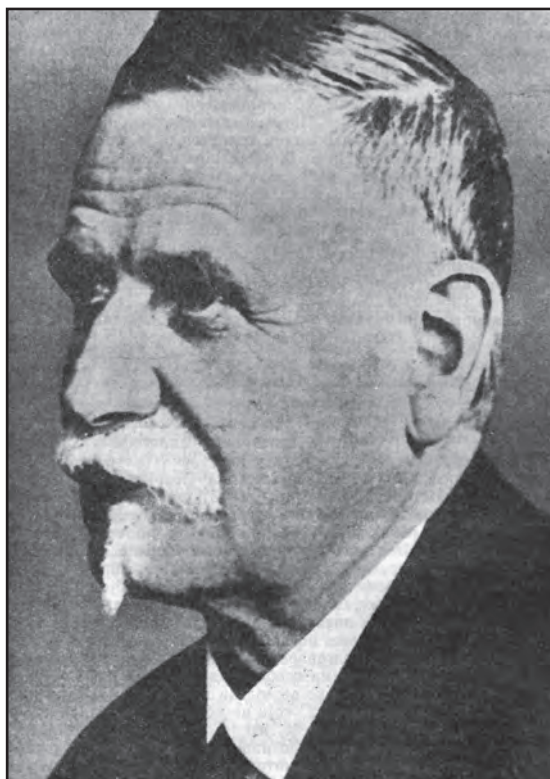
⁹ Петронијевић Б., *op. cit.*

¹⁰ Петронијевић Б., Xénia Atanassiévitch, „L'Atomisme d'Epicure“. Paris, Less Presses universitaires de France, *Воља*, 4/1928, 286-287.

таоци“.¹¹ При томе је Петронијевић, узгредно, у напомени, истакао један аргумент који ће се обилато користити у спору са Атанасијевићевом, наиме, оптужио ју је за плагијат: „Да поменем узгред, да се у радовима ауторке налазе каткада изложена као оригинално мишљење гледишта која су позната у литератури“.¹² Увођењем и других, значајнијих личности у спор, уз истицање крунског аргумента о плагијату, као да је све било припремљено за коначни обрачун Поповића са Атанасијевићевом.

Није, међутим, случајно што је те, 1928. године Никола Поповић био по страни и није критички или полемички реаговао на написе Ксеније Атанасијевић. Њему је било важније да читава ствар задобије изглед објективног и непристрасног суда него личног обрачуна. Наиме, непуних пет година од избора за доцента, Ксенија Атанасијевић је, 29. марта 1928. године, на Философском факултету једногласно изабрана за ванредног професора. Позитиван реферат су написали професори Драгиша Ђурић и, иронично, Никола Поповић. Избор са Философског факултета је затим, према процедури, био упућен Универзитетском већу на одобрење. И тада, долази до изражаја „подземни“ рад против наше философије, иза којег је, према њеном знању и уверењу, стајао потписник реферата, Никола Поповић.

У међувремену, кренуле су приче да је „г-ца Атанасијевић у неким својим чланцима употребљавала туђа дела, без навођења и ознаке извора“.¹³ Стога је Веће Универзитета, на седници одржаној 23. јуна 1928. године, одлучило да избор Ксеније Атанасијевић за ванредног професора врати Философском

Сл. 3. Бранислав Петронијевић
Fig. 3 Branislav Petronijević

факултету, како би се проверила истинитост говоркања о плагирању. Нашу културу, чији се философски живот сводио, углавном, на рецепцију философских идеја из развијенијих средина, непрестано је обележавало међусобно оптуживање актера за плагирање. Том усуду готово да нико није умакао, укључујући и тада највећег српског философа, Бранислава Петронијевића. Сада је иста примедба упућена и Ксенији Атанасијевић – а заступао ју је, као што се видело, и сам Петронијевић – младом

¹¹ Петронијевић Б., *op. cit.*, 1928.

¹² Петронијевић Б., *Ibid*, 1928.

¹³ Ректорат Универзитета у Београду о случају др. Ксеније Атанасијевић, *Политика*, 1. XII 1935, 6.

историчару философије, чији су радови објављивани на страним језицима и у културном свету стекли заслужена признања. У свету нико није помињао плагирање у вези са делом Атанасијевићеве. Значи, ако га је и било, оно се морало односити на неки од незнатнијих радова и ваљало је испитати у којој је мери оптужба тачна.

Зато је Философски факултет, на седници од 26. јуна 1928. године, одредио комисију од три члана – чинили су је професори Павле Поповић, Веселин Чајкановић и Виктор Новак, а касније су им прикључени и Богдан Поповић и Никола Вулић – која је имала да проучи радове Ксеније Атанасијевић. Пада у очи да ниједан члан комисије није философ. Они су се састали девет пута, затим су сазвали конференцију редовних професора Философског факултета, да би на крају, на седници Философског факултета од 17. новембра 1928, поднели извештај. У њему је стајало и ово: „У своја три чланка, која су нам назначена за преглед, г-ца Атанасијевић је на извесним местима преводила списе помоћне литературе, не означавајући их као извор. То су чланци ‚Песникиње и филозофиње старе Грчке‘ (део о Хипатији, Мисао 1924, 16 јануара), ‚Египатска царица Клеопатра‘ (Мисао 1925, 1 март 16 април), ‚Цар Јулијан Апостата‘ (Београд 1926).

У прва два чланка једанаест је места (стр. 114-115, 376-8, 382, 486, 564-6) преведено на тај начин из Реалне Енциклопедије Паули Висова; у трећем чланку (в, стр. 18-19) извесна дужа места преведена су из списка Рудолфа Азмуса, *Kaiser Julians Philosophische Werke. Leipzig 1908.*¹⁴

Овде се не каже ко је комисији „назначено за преглед“ наведена три чланка,

¹⁴ Ректорат Универзитета у Београду о случају др. Ксеније Атанасијевић, *Политика*, 1. XII 1935, 6.

¹⁵ Г-ца Ксенија Атанасијевић одговара Ректорату

али је, свакако, то морао бити неко ко је добро познавао све објављене радове наше философије и ко је био упућен у немачку литературу. То би могао бити Никола Поповић, али за то не постоје поуздани докази. Он је слабо знао француски, а речено је да је исте године Петронијевић оптужио Атанасијевићеву за плагирање пишући о њеној француској књизи о Епикуру. Тужбу је званично поднео др Васић, указујући да су њена наведена популарна предавања плагијати. Атанасијевићева, међутим, објашњава да су ширени гласови како су сви њени радови плагијати, што је оптужба без покрића. У својој одбрани, она се пита „шта сам могла позајмити из Рудолфа Азмуса, *Kaiser Julians Philosophische Werke* – кад је то превод дела цара Јулијана Апостате са грчког на немачки, а није никаква расправа ни студија о цару као филозофу“.¹⁵ Што се оптужби за друга два чланка тиче, она вели овако: „Ако је смртни грех не навести извор за сваки биографски и историјски податак чак и у популарним предавањима, иако сам ја била међу све самим научним пуританцима, – онда ћемо се постарати да што пре изнесемо у јавност ‚оригиналности‘ извесних професора Философског факултета које због њих не само да глава није заболела, него су још добијали највиша научна унапређења. И јавност ће тражити да они због тога повуку консеквенције...“¹⁶ Она, дакле, не пориче да је у наведеним чланцима преузимала извесне биографске и историјске податке не наводећи изворе.

Чланови комисије истичу: „Неможе се узети да су на горњим местима позајмљене само чињенице и подаци – како би изгледало према објашњењу које г-

универзитета у Београду, *Политика*, 2. XII 1935, 8.

¹⁶ Г-ца Ксенија Атанасијевић одговара Ректорату универзитета у Београду, *Политика*, 2. XII 1935, 8.

ђица Атанасијевић даје у свом одговору на питање које је комисија поставила – него су то преведене реченице из страног текста.¹⁷ Упркос овој тврдњи, они признају следеће: „Инкриминисана места обухватају махом опште историјске чињенице и биографске податке о философима: место на стр. 18-19 у чланку „Цар Јулијан“ односи се на садржај и карактеристику дела истог писца“.¹⁸ Међутим, тешко је у биографским и општеисторијским стварима бити оригиналан. То је могуће само ако се, којим случајем, дође до неких, раније непознатих појединости, што се ретко дешава а и није у првом плану у философским радовима. Зато се такви подаци, углавном, преузимају из поузданих приручника. Овде може бити реч само о томе да је наша философкиња њих преузела заједно са формулацијама страних аутора, а није их препричала својим речима. Комисија није испитивала оригиналност и вредност поменутих популарних предавања, уколико би се ове позајмице оставиле по страни.

Да је реферат комисије био само врх леденог брега у харанги против Ксеније Атанасијевић, сведочи атмосфера која је владала око читаве афере. Случај господина Поповића се те године преобратио у случај госпођице Атанасијевић. Ево како ту атмосферу дочарава главна актерка: „Никола Поповић ми је, са дирљивом наивношћу, ове године (1935, И. М.), признао да су, пре тих седница, обично биле подељене улоге, – тојест да су извесна господа добијала налог шта ће ко против мене да говори. На једној од њих тврдило се да сам ја написала студију г. С. Пандуровића о г. Богдану Поповићу; на другој, да сам за последњега господина

казала да је „матора цукела“ (нека ме извини публика, ово није моја реч!), што је г. Богдан Поповић чуо од неке „даме“ којој је дао „кавалерску реч“ да је неће одати“.¹⁹

Философски факултет, међутим, очигледно тенденциозно, не шаље свој налаз Универзитетском већу наредне *две године*, него га држи у фиоци. Када је Атанасијевићева инсистирала да се извештај комисије коначно проследи Универзитетском већу, које је и затражило да он буде састављен, Философски факултет је, на седници од 9. марта 1930. године, већином гласова одлучио да не остане при првобитној одлуци, из 1928, да се наша философкиња изабере у ванредног професора. Стога, Атанасијевићева 10. априла 1930. године подноси оставку на службу, коју министар просвете није уважио. Универзитетско веће је, на седници од 31. маја 1930. године, поништило њен избор у ванредног професора са 21 против 2 гласа и 20 уздржаних. Тако је, након две године, избор Ксеније Атанасијевић у ванредног професора окончан са по њу негативним резултатом. Њен статус као наставника Универзитета тиме је доведен у питање.

Расплет: Уклањање са Универзитета

Према закону о Универзитету, од 4. јула 1930. године, доценти који су у служби провели више од пет година постали су стални. По том закону је стално место доцента добила и Ксенија Атанасијевић. Нажалост, већ наредне, 1931. године, закон о чиновницима, од 31. марта, укинуо је сталност доцената, предвиђајући да се нови избор мора обавити после сваких пет година. Тако је Философски факултет 1935. године

¹⁷ Ректорат Универзитета у Београду о случају др. Ксеније Атанасијевић, *Политика*, 1. XII 1935, 6.

¹⁸ Ректорат Универзитета у Београду о случају др.

Ксеније Атанасијевић, *Политика*, 1. XII 1935, 6.

¹⁹ Г-ца Ксенија Атанасијевић одговара Ректорату универзитета у Београду, *Политика*, 2. XII 1935, 8.

– пет година пошто је по тадашњем закону постала стални доцент, што се узимало као њен последњи избор – подвргао Ксенију Атанасијевић поновном избору за доцента. На седници Философског факултета, од 24. октобра 1935, наша философиња није поново изабрана за доцента – са 31 гласом према два.

Ректор Универзитета је, у образложењу за „Политику“, предочио шта је све утицало на овакав исход: „Разлог за њено небирање био је, сем горе наведеног случаја, још нарочито тај, што је г-ца Атанасијевић за решавање свог случаја на Универзитету покушавала да уведе лица са власти, која су била ван ове школе и ван законског права да се мешају у одлуке Универзитета. Тим се г-ца Атанасијевић огрешила о аутономна права Универзитета. Уз то, она је у својој претставци Министарству просвете од 13. маја 1935, упућеној и ненадлежним путем, тешко увредила Факултет коме је припадала.“²⁰ А министру просвете Атанасијевићева је написала: „На жалост, на Филозофском факултету као да се не води увек много рачуна о моралним и научним квалификацијама“.²¹ Под овим притисцима, она је 1928. подносила оставку, а 1935. је, у неколико наврата, тражила да се пензионише. Резигнирана, писала је: „Ја, заиста, нисам у тој мери лишена личнога достојанства да се клањам и онима који ме вређају, клеветају и гоне, нити могу пристати да ћутим кад ми се одузима положај који сам с правом стекла, и на коме сам вредно радила, и кад се ради против моје части и егзистенције“.²² Имала

је илузију да је за опстанак на Универзитету било довољно радити вредно, није слутила колика је снага веза и колико је разоран учинак интрига. У том погледу, властито искуство је било отрежњујуће.²³

Она је знала да је за њен универзитетски ход по мукама заслужан Никола Поповић: „Сем тога, није никаква тајна да је др. Никола Поповић, професор факултета за теоријску филозофију, који ме је тобож предлагао за избор, радио у свим правцима и свим средствима на томе да ме са универзитета уклони. Бивши министар просвете г. Стеван Ћирић, лично ми је казао да је моје напредовање у универзитетској каријери онемогућено, јер се против мене сувише ангажовао г. Никола Поповић. Последњи господин је, још 1923 г., чинио све да спречи и мој долазак на универзитет. Од тога доба он је, сваком приликом, чак и на својим редовним часовима, говорио против мене. Подаци које сам прибрала о његовом раду против мене изгледају мени самој невероватни, иако их имам у руци. Г. Никола Поповић је, у својој безобзирности, ишао дотле, да ми је лично, маја ове године, рекао ‚како нема времена да чита моје радове‘, и ако је био мој стручни референт. Он је, у систематској борби против мене, и у низу читавих година, харангирао врло многе своје колеге, износећи да сам о њима говорила и оно што никада нисам ни помислила. Он је проналазач и оне ‚дивоте‘ да сам ја писала студију о г. Богдану Поповићу, и спроводник оне лепе речи коју сам тобож рекла о истом професору“.²⁴

²⁰ Ректорат Универзитета у Београду о случају др. Ксеније Атанасијевић, *Политика*, 1. XII 1935, 6.

²¹ Г-ца Ксенија Атанасијевић одговара Ректорату универзитета у Београду, *Политика*, 2. XII 1935, 8.

²² Г-ца Ксенија Атанасијевић одговара Ректорату универзитета у Београду, *Политика*, 2. XII 1935, 8.

²³ Она ће ово искуство теоријски разматрати у више чланака, а посебно у расправи *Интрига и њени представници у данашњем друштву*, *Живот и рад*, 159/1937, 24-31.

²⁴ Г-ца Ксенија Атанасијевић одговара Ректорату универзитета у Београду, *Политика*, 2. XII 1935, 8.

Spiritus movens хајке на Ксенију Атанасијевић несумњиво је био Никола Поповић. Вишегодишњим интригама и закулисним радњама, он је успео да неке утицајне људе са Универзитета окрене против наше философије. Тако су против ње иступили не само чланови комисије који су испитивали аутентичност њених радова, међу којима су посебно утицајни и значајни били браћа Богдан и Павле Поповић, него су били анимирани и други професори Филозофског факултета, као и сам ректор Ђоровић. Посебну епизоду представља сукоб са професором Радованом Кошутећем, који ће добити значајан публицитет у штампи, али он овом приликом неће бити опширније коментарисан.²⁵ Половином тридесетих, наша философија је постала свесна да је напуштена од вајних „пријатеља“ са Универзитета и да у тој средини стоји сама наспрам свих. Писала је са хришћанском трпеливошћу и спремношћу на страдање: „Ја сам изгубила своје ‚пријатеље‘ зато што сам се посветила само свом послу, а потпуно се повукла из средине где су интриге главни инструмент борбе и успеха; јер ми лично није било могуће да се борим тим средствима, јер сам, признајем, била одвећ наивна, па сам веровала да се на факултету, ипак, рад, ма кад, мора узети у обзир. Стекла сам, међутим, мало позно, али драгоцено

искуство да је рад за неке професоре на филозофском факултету у Београду ствар најспореднија и најневажнија.“²⁶ Под маском аутономије Универзитета, било је могуће да се организована група опонената обрачуна са угледним чланом универзитетске заједнице, а да спољашња јавност остане немоћна.

Ксенија Атанасијевић је својим радом стекла знатан углед у културној јавности не само наше средине. Поред научних радова и књига, писаних за стручну публику у нашој средини и у свету, она је на најбољи могући начин наставила рад на популаризовању философије у нас, који је тако енергично развио њен професор Бранислав Петронијевић. Не само да је држала низ јавних предавања за ширу публику него су се, скоро редовно, у дневној штампи појављивали извештаји са тих предавања, тако да је јавност била подробно обавештавана о њеним активностима. Такође се побринула, по узору на учитеља Петронијевића, да сви њени радови објављени на страним језицима, као и прикази њених књига публиковани на француском језику, добију публицитет у домаћој штампи. На тај начин је наша јавност била обавештена о свим позитивним рецензијама њених радова на страни. У овоме су посебно ревност биле феминисткиње, које нису пропуштале прилику да у гласилима своју перјаницу

²⁵ Ксенија Атанасијевић је реаговала поводом анонимног чланка објављеног у „Слободној речи“, у броју 35 за 1935. годину, и написала: Ако г. Радован Кошутећ не понови јавно оно што је рекао у затвореној седници..., *Време*, 23. XI 1935. Кошутећ је реаговао чланком О избору гђице др Ксеније Атанасијевић. Г. Радован Кошутећ, професор универзитета одговара, *Време*, 30. XI 1935. 5. Следио је Одговор г-це Ксеније Атанасијевић професору г. Кошутећу, *Време*, 1. XII 1935. 9. У овом дуелу поново иде Одговор Радована Кошутећа, професора универзитета, г-ци Ксенији Атанасијевић, *Време*, 4. XII 1935, 5, на шта је ишао

Нов одговор г-це др Ксеније Атанасијевић професору Радовану Кошутећу, *Време*, 5. XII 1935, 6. Након ове полемике, Атанасијевићева се у два наврата, на шаљиво полемички начин, бавила „поезијом,, Радована Кошутећа: Речити симптоми, *Правда*, 11. XII 1936, 11 (приказ Кошутећеве збирке песама *Песме о гуји*) и Нови порнографски изум Радована Кошутећа, *Хришћанска мисао* 3-4, 1940, 26 (приказ Кошутећеве збирке песама *Лепотица Мица*).

²⁶ Г-ца Ксенија Атанасијевић одговара Ректорату универзитета у Београду, *Политика*, 2. XII 1935, 8.

истакну као неког ко је успео да у једној мушкој цивилизацији стекне тако завидна признања. Уз то је Атанасијевићева била агилна и у превођењу, као и у приказивању књига. Њено присуство у часописима и новинским медијима је било изузетно фреквентно током целе универзитетске каријере, да ју је могло, бар унеколико, довести до тога да створи лажни утисак сигурности и потцени снагу противника и њихових интрига на „аутономном“ Универзитету.

И доиста, на вест о неизбору Ксеније Атанасијевић за доцента Универзитета, јавност је реаговала као на прворазредни скандал. Ваља посебно истаћи одбрану песника и уредника часописа „Мисао“ Симе Пандуровића, изречену на широј конференцији интелектуалаца и јавних радника за правду др Ксенији Атанасијевић. Набројавши укратко њене главне научне доприносе, као и признања која су јој указана, Пандуровић је говорио о томе ко су јој били противници. На седници Савета Универзитета, оптужбу за плагијат подиже Васић, историчар уметности а не философ. Он се јавља, према Пандуровићу, не као заштитник философије него као *porte-parole* оних „којима није ништа теже но гледати један изузетан таленат на катедри“.²⁷

Међу те, у првом реду, спада Никола Поповић, за кога Пандуровић вели да је на Универзитету познат „најпре по томе што је очајно радио свима силама да гца Атанасијевић не добије доцентуру, а кад ју је већ добила, да је и најнедостојнијим средствима уклони са Универзитета“.²⁸ У

наставку, песник каже да је Поповић „редовно један део својих часова посвећивао нападању гђице Атанасијевић пред студентима; али је опште познато да је уклањање наше филозофкиње са Универзитета постало томе професору врста фикс-идеје, *животни задатак*, коме је жртвовао све своје физичке снаге и своју дивну фантазију“.²⁹ Пандуровић закључује: „Сасвим је разумљиво да је пустити поред себе на катедру једну жену, и то жену са толико угледа, било психолошки немогуће људима о којима нико никад није говорио, а ако је говорио, говорио је са потсмехом. И професори филозофије и нефилозофије траже код гђице Атанасијевић, чије је огромно дело посејано толиким оригиналним мислима, којој се не може оспорити да има чисто своју концепцију о свету и животу, – траже код ње *плагијат*, и то они који никад нису имали (говоримо оштро али праведно!) ни две своје мисли у глави. Наша филозофкиња, дакле, госпође и господо, била је жртва клевета, недостојних интрига и простога насиља над правдом, моралом и самим законима. Бивши министар просвете г. Тирић казао је лично гђици Атанасијевић да му је ректор Универзитета г. др Ћоровић рекао да наша филозофкиња не може никад постати професор, јер се против ње сувише ангажовао редовни професор, чији је рођени брат још и министар унутрашњих дела, као стуб режима“.³⁰

Против уклањања Ксеније Атанасијевић, као једине жене доцента на Београдском универзитету, нарочито жестоко су протестовале жене. Петицију у корист наше филозофкиње потписало је

²⁷ Пандуровић С., *Говор г. С. Пандуровића на широј конференцији интелектуалаца и јавних радника за правду др. Ксенији Атанасијевић*, *Живот и рад*, XXII/146, 8/1935, 593.

²⁸ Пандуровић С., *op. cit.*, 594.

²⁹ Пандуровић С., *Ibid.*, 594-595.

³⁰ Пандуровић С., *Ibidem*, 596-597.

преко двеста познатијих жена, међу којима су биле и сликарка Бета Вукановић, песникиња Десанка Максимовић, Мага Магазиновић, књижевнице Јела Спиридоновић Савић, Ида Руњанин, Милица Костић-Селем, Јулка Ђорђевић-Хлапец и друге. Али то ништа није променило.³¹ Ксенија Атанасијевић је одстрањена са Београдског универзитета

и стављена „на расположење господину Министру просвете“. На тај начин, она је била присиљена да у летњем семестру академске, 1935/1936. године узме боловање и марта 1936. затражи оставку на државну службу. Њене курсеве из античке философије, као и философије источних народа, преузео је наш познати хелениста Милош Ђурић.

³¹ Изјава жена слободних професија и јавних радника поводом случаја гђице д-р Ксеније Атанасијевић, *Живот и рад*, 8/1935, XXII/145, 571-573. Реакција јавности на случај Ксеније Атанасијевић је посебна тема, која овде неће бити детаљније описивана, али је могуће навести основне библиографске податке. У листу *Време*, од 23. X 1935, на страни 6, најављено је „Сутра ће г-ца др Ксенија Атанасијевић бити изабрана за професора београдског универзитета“, али како се то није догодило, објављен је текст изјаве са потписима: Поводом случаја г-ђице др Ксеније Атанасијевић. Изјава жена слободних професија и јавних радница, *Време*, 29. X, 6. Са протестне конференције, одржане 10. XI 1935. у Београду, донет је извештај: Мушкарци, виђени интелектуалци, стављају се у одбрану једне угледне жене. Протестна конференција интелектуалаца и јавних радника поводом случаја г-ђице Ксеније Атанасијевић, *Време*, 11. XI 1935, 10. У међувремену су Милена Атанацковић и Паулина Албала дале изјаву: Наше феминисткиње о случају г-ђице Ксеније Атанасијевић, *Време*, 1. XI 1935, 7. О „Конференцији одбора за правду др Ксенији Атанасијевић“ известила је Зора Ђорђевић у часопису *Живот и рад* 8, 1935, 636-637. Случај су пратиле и друге новине. Тако је *Правда* 27. X 1935. објавила: Универзитетски сенат бавиће се данас случајем доцента г-ђице др Ксеније Анастасијевић; а 21. XI закључила: Случај доцента г-ђице др Ксеније Анастасијевић ликвидира. Правни факултет је дао мишљење да се одлука Филозофског

факултета поништи, а поновни избор г-ђице др Ксеније Атанасијевић одржи марта месеца идуће године (стр. 7). И *Политика* је 21. XI 1935. донела исту вест: Поништена одлука Савета филозофског факултета о г-ђици Ксенији Атанасијевић (стр. 11). Случај је узнемирио јавност, и вести су учестале. Тако Момчило Иванић пише: На изјаву Ректората поводом случаја г-це др Ксеније Атанасијевић, *Време* 4990, 1935; затим Милосав Јелић: Поводом случаја г-це др Ксеније Атанасијевић, *Правда*, 24. XI 1935, 9; па Маријана Кокаљ-Железна: Голгота наше знанственице, *Женски свет* 12, 1935, 286-287; Јела Спиридоновић-Савић такође реагује: Судбина филозофа-моралисте у нашој средини, *Време* 4963, 1935, 6. Случај се преноси и у наредну годину. Ректорат шаље допис: Поводом изјаве г-це К. Атанасијевић. Истина није била ни средство ни оружје одбране г-це Ксеније Атанасијевић. Универзитетске власти је на том путу не могу следити, *Време*, 26. XII 1936, 16. Реагују и феминисткиње – Арсовић Илинка: Случај г-це Д-р Ксеније Атанасијевић. Како на Београдском универзитету награђују исправне раднице, *Живот и рад* 148, 1936, 93-99; Зора Ђорђевић: Филозофски факултет и др Ксенија Атанасијевић, *Живот и рад* 147, 1936, 64; Јулка Хлапец-Ђорђевић: Случај др Ксеније Атанасијевић, *Живот и рад* 147, 1936, 61. Ово реаговање јавности, посебно феминисткиња, представља тему за себе унутар случаја Ксеније Атанасијевић и излази изван оквира овог рада.

REMOVAL OF KSENIJA ATANASIJEVIĆ FROM THE BELGRADE UNIVERSITY
 Ilija Marić

This work describes the case of Ksenija Atanasijević, the first woman who got a doctor's degree in philosophy and became a senior lecturer on the Faculty of Philosophy. According to this text, the reason for her removal from the Faculty was an old conflict with an elder colleague, philosopher Nikola Popović. This thesis has been confirmed by the reconstruction of their conflict, in three stages, during 12 years – from the time when Ms. Atanasijević first became a senior lecturer in 1923, to her removal from that position in 1935, and it relies on her own understanding of this conflict.

In the first phase, Popović was opposed to Ms. Atanasijević taking the position of the senior lecturer, as well as to her coming to University. This attitude could have motivated her to write, otherwise well documented, critical review of a short writing by Nikola Popović, *Three Lectures in Philosophy*. Popović answered her review in the foreword of his text „Immanuel Kant and Natural Sciences“. In that way, their conflict went beyond personal limits and became public. This phase ends with the text by Atanasijević *On the Case of Mr. Nikola Popović* (1926), to which Popović gave no answer.

The second stage begins with the election of Ksenija Atanasijević to the position of assistant professor on the Faculty of Philosophy in 1928. In the same year, instead of Popović, Branislav Petronijević answers the philosopher Atanasijević, by a critical review of her book about Epicurus, published in French, accusing her of plagiarism. Positive reviews about the new assistant professor wrote professor Dragiša Đurić and ironically, Nikola Popović. Behind the scene, however, by a cleverly instigated intrigue, Popović prevented her election as a professor of the Faculty of Philosophy to be verified by the University Council. The key argument was that three of her popular lectures were plagiaries. A commission was founded to find out the validity of those charges. After two years, in 1930, her election for an assistant professor was revoked.

In the third stage, Atanasijević's election for a senior lecturer in 1935 was again unsuccessful, which meant the end of her career at the University, after 12 years of fruitful and productive work. That provoked a strong public reaction – above all, by the poet Sima Pandurović and the feminists – but that did not change the decision of the University.